

О. М. Дроб

ТОВ ТД «Колос», м. Дніпропетровськ, Україна

КОНТИНУУМ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА СІТІ І СІТЬОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті представлено аналіз континууму сучасних наукових поглядів на категорії сіть і сітьові відносини. Визначена цінність цих поглядів з позиції сучасної парадигми стратегічного управління.

Ключові слова: сіть, сітьові відносини, стратегічне управління.

В статье представлен анализ континуума современных научных взглядов на категории сети и сетевые отношения. Определена ценность этих взглядов с позиции современной парадигмы стратегического управления.

Ключевые слова: сеть, сетевые отношения, стратегическое управление.

The paper presents an analysis of the continuum of modern scientific views on the category of networks and networking relationships. It determines the value of given views from the perspective of the modern paradigm of strategic management.

Keywords: network, networking relationship, strategic management.

М. Кастельс [1] констатував становлення суспільства, в якому основною організаційною одиницею соціальних відносин є сітьові структури, які виступають не відособлено, а як частина окремої системи взаємозв'язку і взаємозалежності із своїми контрагентами, як учасники сітьових відносин. Системне проникнення сітей як соціального явища в усі сфери життя зробило можливим визначення цієї організаційної структури як універсальної моделі існування будь-якої організації і обумовило використання цієї моделі як універсальної моделі об'єкта стратегічного управління в межах сучасних концепцій стратегічного управління [2]. Однак поглиблене використання сітьового підходу в межах стратегічного управління утруднюється невпорядкованим широким спектром розуміння категорій «сіть» і «сітьові відносини» з боку різних наук. Щонайменше, 9 наук формують сучасний континуум поглядів на сіті та сітьові відносини. Незважаючи на існування наукових праць щодо впорядкування наукових поглядів на сіті і сітьові відносини, класичної класифікації позицій учених щодо сітей і сітьових відносин досі не існує. Невирішена ця задача з позиції визначення цінності континууму поглядів на сіті і сітьові відносини для реалізації процесів стратегічного управління. Актуальність дослідження, результати якого приводяться у цій статті, саме і полягає у необхідності вирішення наукової проблеми щодо впорядкування континууму наукових поглядів на сіті і сітьові відносини і визначення впливу цих поглядів на формування сучасної парадигми стратегічного управління.

Аналіз континууму поглядів на сіті і сітьові відносини проводили чимало авторів, серед яких: В. Радаєв, О. Молодцов, М. Шерешева, О. Третяк, М. Румянцева, Н. Мірошніченко, Е. Акіньєва тощо. Однак усі вони мають спеціалізований характер і не охоплюють весь спектр наук, які досліджують сіті і сітьові відносини, не визначають особливості сприйняття різними науками цих соціальних явищ. У відриві від результатів досліджень інших наук аналізують проблеми використання сітей і сітьових відносин у стратегічному управлінні Г. Мінцберг,

Р. Майлз, С. Сноу, Т. Ельфрінг, Х. Вольберда, Г. Естлі, Р. Патюрель, Е. Акінфєєва, К. Джаріло, Р. Гулатті, Н. Норіа, А. Захір тощо.

Мета роботи – викласти результати дослідження щодо впорядкування континууму поглядів на сіті і сітьові відносини і визначити цінність поглядів різних наук на сітьові явища з позиції формування сучасної парадигми стратегічного управління.

У широкому розумінні сіть – це система елементів («вузлів»), які поєднані між собою певними зв'язками. І якщо ще нещодавно із поняттям сіть пов'язували суто технічний зв'язок між стаціонарними фізичними об'єктами, то вже в останній чверті ХХ-го століття науковці все частіше почали спостерігати прояв сітьових або квазісітьових зв'язків у різних аспектах повсякдення як у соціальній взаємодії людей, так і в підтриманні організаційних зв'язків. У роботі [2] запропоновано розглядати сітьове побудування ресурсів організації як один з ключових аспектів сучасної концепції стратегічного управління. Таке розуміння дозволяє сприймати організацію як набір ресурсів, які поєднані між собою певним чином і можуть бути досить легко відокремлені, реструктуровані або приєднані із зовнішнього середовища. З позиції сітьового підходу здійснення зазначених дій пов'язано виключно із зміною інтенсивності, формату і обсягу сітьових відносин (які визначають фактично «зв'язки» між елементами сітей) з носіями тих чи інших ресурсів, щодо яких приймаються певні стратегічні рішення. Тобто, з позиції запропонованої у [2] парадигми стратегічного управління ресурсне забезпечення імплементації стратегії і сама імплементація стратегії полягають в управлінні сітьовими відносинами між власниками різних ресурсів, яке, врешті-решт, призводило б до виконання прийнятої стратегії.

Сучасна методологія управління сітьовими відносинами спирається на дослідження щонайменше 9 різних наук, які формують сучасний континуум поглядів на сіті і сітьові відносини. Зокрема, це дослідження наук: соціологія і економічна соціологія, політологія, державне управління, філософія, кібернетика, економічна теорія, теорія управління і менеджмент, маркетинг, стратегічне управління.

Соціологія і економічна соціологія, у першу чергу, розглядають соціальність сітьових відносин, що є основою («клеєм») міжособистих взаємодій. При цьому особистий характер зазначається не тільки на рівні, коли агентом відносин виступає окрема людина, а й у випадках групової і міжорганізаційної взаємодії. Сіті відносин між індивідуумами у різних організаціях і між організаціями відіграють провідну роль для пояснення того, як в організаціях утворюються схожі структури і чому організації обирають однакові стратегії. Соціологи сприймають сіті як «...сукупність стійких зв'язків між агентами, які зберігають при цьому відносну самостійність стосовно один одного... Структура сітьових зв'язків і позиціонування у сітях розглядаються як ключові властивості агенту, що визначають не тільки його місце серед інших агентів, а й саму його ідентичність [3, с. 47]». Ключові характеристики сіті – це свобода і незалежність учасників, єдність «комунікаційного коду», соціальна вкоріненість сітьових зв'язків. Незалежність учасників сіті має на увазі добровільність сітьових відносин, вступ у які визначається бажанням учасника отримати додатковий ефект від сітьової взаємодії. Сіті – динамічні, відкриті структури, «...які можуть нескінченно розширюватися шляхом включення нових вузлів, якщо ті здатні до комунікації в межах даної сіті, тобто використовують аналогічні комунікаційні коди... [1]». Характерним для економічної соціології є і розуміння того, що навіть якщо

першопричиною формування сітьових відносин виступає економічна вигода, то основою їхнього підтримання є соціальна взаємодія агентів сіті. Залучення агента до сіті на підставі отримання ним додаткового економічного ефекту поступово формує вкорінений зв'язок усередині сіті, який обумовлюється соціальними відносинами і суперечить економічним цілям такого агента. У емпіричній соціології широке поширення отримав сітьовий підхід до аналізу соціальних систем, який дозволяє представити будь-яку соціальну взаємодію між «соціальними одиницями» (індивідуальними і корпоративними акторами) у вигляді математичної моделі сітьової структури – сітьового графу.

Позицію більшості представників економічної соціології щодо першопричин виникнення сітьових відносин можна класифікувати за двома науковими напрямами: теорія ресурсної залежності й інституціональна теорія. Прихильники теорії ресурсної залежності (запропонована Д. Пфедфером, Д. Саланчіком і Х. Олдрічем [4]), вважають, що причина сітьових відносин – це ресурсна несамодостатність окремої організації, що вимагає від неї вступу у систему обміну ресурсами з іншими організаціями. Для мінімізації залежності від зовнішнього середовища і зниження його невизначеності організації вступають у сітьові відносини, які дозволяють впорядкувати ресурсний обмін і знизити залежність організації від постачальників різних ресурсів. Інституціоналісти (П. ДіМаджіо, У. Пауелл [5] та інші) бачать сітьові відносини як відповідь на тиск зовнішнього середовища, що примушує організації вводити легітимні правила їх взаємодії із своїми зовнішніми стейкхолдерами. На відміну від теорії ресурсної залежності інституціоналісти основою ліквідації залежності від зовнішнього середовища вважають використання соціальних зв'язків, формальних і неформальних домовленостей та інших інструментів, що наближують організацію до соціуму. Окрім теорії ресурсної залежності та інституціональної теорії, соціологія пояснює фундаментальні основи формування і функціонування соціальних сітей з позиції організаційної соціології, соціальної психології, екології популяції.

Політологи розглядають сітьові відносини як один із методів організації політичної взаємодії суспільства із державною владою. Політична сіть сприймається як набір неієрархічних, взаємозалежних, відносно стабільних взаємозв'язків, що пов'язують розмаїття державних і недержавних інститутів та організацій, які розділяють політичні інтереси і здійснюють обмін ресурсами для просування цих інтересів, визнаючи кооперацію як найкращий спосіб досягнення загальних цілей [6]. Політичні сіті є інструментом координації незалежних учасників політичного процесу. Неієрархічна горизонтальна сітьова координація дозволяє самостійним політичним акторам на рівних правах бути залученими у процес виробки загальних політичних рішень. Це залучення характеризується не безпосередньою участю у прийнятті рішень, а взаємодією із уповноваженими державними владними інститутами на основі формального і неформального обміну інформацією, комунікацією і впливу завдяки цьому на підготовку політичних рішень.

Близькими за своїм змістом до політології є дослідження у галузі державного управління. Якщо політологія здебільшого досліджує сітьову взаємодію з позиції отримання і утримання влади, то державне управління – з позиції реалізації цієї влади. З позиції здійснення державного управління сіть розуміється «... як елемент моделі політико-адміністративного управління процесами територіального розвитку, яка відображає комплекс поліструктурних взаємовідносин між окремими інститутами публічної влади і структурами суспільства на місцевому,

регіональному, центральному рівнях його організації, які взаємодіють відповідно до загального корпоративного інтересу на засадах добровільності й автономності [7, с. 24]». Як наука державне управління досліджує механізми сітьової взаємодії з позиції можливості їхнього формального і неформального використання для рішення проблем організації збалансованої децентралізації влади, посилення ролі регіональних органів самоврядування і добровільного залучення широкого спектру недержавних організацій у процес досягнення цілей держави. При цьому, за допомогою сітьового підходу досліджується широкий спектр локальних задач у різних галузях життєдіяльності держави: політики, економіки, соціального розвитку, регіонального розвитку, навчання, права, охорони здоров'я тощо.

Філософія вивчає прояв сітьових ефектів як сутнісних характеристик природного [8] і суспільно-соціального світоустрою [9]. Філософський погляд на сітьові ефекти у природі характеризується розумінням того, що «усі живі істоти є членами екологічних спільнот, що об'єднані один з одним сіттю взаємозалежностей [8, с. 19]». «...Живі системи на всіх рівнях являють собою сіті, ... що взаємодіють по сітьовому ж принципу з іншими системами (сітями) [8, с. 41]». Швидкість і щільність комунікаційних потоків призводять сітьові структури, що проникають у всі сфери життєдіяльності суспільства: особисте життя людей, політичні події, явища культури тощо. Сітьова модель суспільства формується під впливом технічної стандартизації комунікацій і соціальної взаємодії між людьми. Як філософська категорія сіть являє собою динамічну, полімагістральну, таку, що повторюється, структуру комунікацій клітинного типу, яка здатна «...розвертатися і стискуватися, відкриватися і закриватися, утворювати будь-яку геометрію охоплення, оперативно включати нових учасників і вивільнятися від них [9, с. 63]». Одним із сітьоутворюючих факторів є синергія сітьових ефектів, яка не тільки формує сіть, а й забезпечує її динамічну стабільність. Широкий спектр філософів констатують проникнення сітей (або як їх часто називають у філософії «ризом» [9]) у всі сфери людської активності. Вони проявляються в економіці у вигляді сітьових підприємств, електронних, товарних і фінансових ринків, у політиці – через інтерактивне прийняття політичних рішень, у культурі – у вигляді глобальних мас-медіа й Інтернету, у державному управлінні – через «e-government», релігію, яка за своєю суттю функціонує як сітьова структура, у суспільному житті – через систему соціальних сітей тощо. Розповсюдження сітей міжнародних і недержавних організацій тягне за собою сітьову гомогенізацію ціннісної структури світу у суспільній сфері. Резюмуючи відношення філософії до теорії сітей, А. Назарчук зазначає, що вона «...кличе до філософського перегляду багатьох речей, провокуючи виміряти простір не відстанями, а потоками, відраховувати час не годинниками, а подіями [9, с. 75]». Філософія – одна з небагатьох наук, яка відмічає негативні наслідки сітізації і фіксує можливість розпаду особистості людини у сітьовому суспільстві.

Якщо філософія презентує найбільш концептуальні погляди на сітьові процеси, то кібернетика відрізняється максимально раціональним поглядом на ці процеси і спрямовує зусилля дослідників до максимальної структуризації і формалізації діяльності сітьових структур організації. Кібернетика, як наука про загальні закономірності процесів управління і передачі інформації у різних системах, розглядає два типи сітей: технічні і соціальні [10]. У своїх дослідженнях кібернетики представляють соціальну сітьову структуру у вигляді набору учасників, які або мають чітку цільову установку, або якусь стратегію поведінки, під якою

розуміється «...правило обрання ним [учасником] дій у залежності від інформації, що є у нього на момент здійснення вибору [11, с. 14]». Усі учасники вступають у соціальну сітьову взаємодію, в межах якої в залежності від ситуації і завдань, що ними вирішуються, можуть виконувати роль суб'єкта сіті, яким як управляють, так і який управляє [11]. Іншими словами, соціальна сітьова структура представляється як «...набір апріорі рівноправних агентів, у якому можуть виникати тимчасові ієрархічні й інші структури, що визначаються задачами, які вирішує система [11, с. 6]». Методологічною основою моделювання соціальних процесів є теорія ігор, що розглядає сітьову структуру як кооперовану гру, учасники якої заздалегідь узгоджують правила ігрової поведінки [10]. При цьому соціальні сітьові структури динамічні і можуть переходити від ігор з рівноправною роллю учасників у ієрархічні ігри, в межах яких один чи декілька учасників здійснюють управління процесами у межах сіті (виступають у ролі сітьових центрів або метacentрів, що управляють центрами сіті [11]). Для технічних сітей, у яких процеси у більшості своїй детерміновані і можуть бути заздалегідь прораховані, характерне використання як методологічної основи більш детермінованого апарату теорії графів. Загалом, дослідження сітьових відносин у кібернетиці структурують і деталізують різні види сітьової взаємодії, сприяють максимальній їх детермінації, і, тим самим, окреслюють поле домовленостей, які слід досягти учасникам сітей для підтримання її ефективного функціонування.

Дослідники в області економічної теорії констатують той факт, що ступінь проникнення сітьових ефектів у господарську діяльність суспільства досягли рівня, коли можна казати про зародження нової форми організаційної сукупності відносин, що складаються у системі виробництва, розподілу, обміну і споживання, – про формування сітьової економіки [12]. Як причина сітізації господарської діяльності економістами розглядається синергетичний ефект, що виникає у результаті сітьової взаємодії.

Сітьові трансформації економіки можна спостерігати на всіх рівнях економічних відносин. При цьому слід зазначити відсутність єдності дослідників щодо категорії «сітьова економіка», під якою, як правило, розуміється один з двох варіантів організації господарської діяльності (у даному випадку не розглядається варіант, коли під сітьовою економікою розуміється господарська діяльність підприємства, що займається розробкою інтернет-продуктів і організацією комп'ютерних мереж).

Перший варіант – «технічний» – полягає у використанні економічними агентами як елемента господарських відносин технічно організованого єдиного відкритого простору інформаційного обміну із подальшим виникненням у результаті такого обміну сітьових економічних відносин. Основою технічної організації інформаційного обміну, як правило, є Інтернет (для міжорганізаційного обміну) або Інтранет (для внутрішньо організаційного обміну). У даному випадку координація між учасниками сітьових відносин виникає не як продукт попередніх домовленостей, а як наслідок отриманого ними економічного ефекту від взаємного співробітництва. Прикладами таких сітей є: організований Dell онлайновий доступ постачальників до номенклатури своєї бази заказів, організований мережею супермаркетів Safeway доступ постачальників до її складських запасів тощо [12]. У такому варіанті сітьова організація визначається як «...група осіб, що поєднана якимись межами, і здійснює свої взаємодії на базі Інтернет-технологій. Такий технічний базис дозволяє групі осіб, що ведуть спільну діяльність, створити більш гнучку і ефективну організаційну структуру

порівняно із традиційними формами організацій [12, с. 13]». Така сітьова економіка визначається як «...стан економіки, який виникає, коли інфраструктура, що обслуговує функціонування економіки деякої країни або групи країн, базується на використанні Інтернет-технологій. При цьому змінює свої властивості як економічна система загалом, так і її окремі елементи (виникають сітьові форми організації і механізм координації, відбуваються зміни у ринкових інститутах тощо) [12, с. 13]».

I. Стрілець запропонував деяку модифікацію першого варіанта визначення сітьової економіки, представивши її як економіку, що пов'язана із виробництвом і розповсюдженням сітьових благ [13, с. 12]. При цьому під сітьовими благами розуміються усі блага, що мають такі властивості: компліментарність (коли один товар не може бути спожито без іншого товару, наприклад, iPhone потребує постійного використання сервісу appstore тощо); істотна економія на масштабах виробництва (визначається мінімальними витратами на виробництво і реалізацію додаткової одиниці продукції, наприклад, витрати на сайт Інтернету не залежать від кількості його відвідувачів, витрати на організацію концерту – від кількості глядачів тощо); сітьові зовнішні ефекти (цінність товару зростає по мірі зростання кількості його споживачів, наприклад, по мірі зростання користувачів програмою skure збільшилась споживча цінність програми); «ефекти пастки» (використання товару потребує довгострокової взаємодії із його виробником, наприклад, сервісне обслуговування товару) [13, с. 12–19]. У даному випадку I. Стрілець не зацікавлений у вимогах до технічної організації процесу взаємодії учасників сіті, а зосереджує увагу на носії сітьової взаємодії – на сітьовому блазі. Однак запропоновані ним вимоги до властивостей сітьових благ у максимальному ступені характеризують саме ті послуги, які ґрунтуються на Інтернет-технологіях. І саме тому позицію I. Стільця слід віднести до прихильників технічного погляду на визначення сітьової економіки.

Другий варіант сприйняття сітьової економіки – «понятійний» – полягає у координації господарської діяльності суб'єктів економічних відносин на основі формальних (договори, контракти) і неформальних («понятійних») домовленостей. Міжфірменна сіть (саме цей окремий випадок міжорганізаційних сітей в основному аналізує економічна теорія [14]) розглядається, як «...спосіб регулювання взаємозалежності між фірмами, який, з одного боку, відрізняється від внутрішньофірменного (ієрархічного) регулювання, з іншого, – від ринкової координації як зворотної реакції на сигнали ринку [14, с. 80]». Як інститут «понятійних» взаємодій, сіть є певним чином організованою асоціацією суб'єктів господарської діяльності, структурою, що базується на відносинах їхньої горизонтальної координації, в межах якої складаються відмінні від ринкових обмінів економічні відносини. Така сітьова економіка регламентує систему організації, регулювання, контролю, правил і форм діяльності економічних суб'єктів, що дозволяє узгоджувати різні інтереси цих суб'єктів у процесі досягнення ними певної цілі або рішення конкретних завдань. Мотивацією створення і підтримання такої сіті є очікуваний економічний ефект від координації діяльності її учасників, який, як правило, проявляється у вигляді економії трансакційних витрат, оптимізації витрат виробництва, економії від масштабів виробництва, диверсифікації виробництва, спеціалізації і досвіду. Прихильники другого варіанта визначення сітьової економіки більше уваги приділяють змісту і правильному взаємсприйняттю комунікацій, ніж їхній технічній формі.

Вагому увагу питанням сітьоутворення і функціонування сітьових структур приділяють дослідники в області теорії управління, які визначають сіть як особливу форму організаційної структури управління, як характеристику внутрішнього середовища єдиної організації (або квазіорганізації). При цьому таке сприйняття залишається справедливим і для випадків, коли учасники сітей є структурними підрозділами однієї організації, і для випадків, коли учасники сіті самостійні. Підсумовуючи з позиції системного підходу розуміння соціальної сіті Дж. Митчелла, Н. Норія і Р. Еклза, М. Шерешева найбільш чітко відобразили позицію представників теорії управління щодо ідентифікації сітьових відносин: «...ми маємо справу із соціальною сіттю тоді і тільки тоді, коли частота та інтенсивність взаємодій між деякою групою індивідів з приводу певного виду діяльності перевищує частоту та інтенсивність аналогічних взаємодій між ними і аутсайдерами (зовнішнім середовищем) [15, с. 14]».

Теорія управління передумови формування сітьової кооперації розглядає як у міждисциплінарному аспекті, з використанням методологічного апарату інших наук (наприклад, соціології – теорія ресурсної залежності, інституціональна теорія, екологічна теорія організації, соціальної психології; економіки – теорія трансакційних витрат, інституціональна економіка, теорія промислової організації, теорія агентських угод, еволюційна економіка тощо), так і з використанням власного методологічного апарату теорії організації [14]. Так, О. Третьяк і М. Румянцева [14] в межах теорії фірми наводять приклад пояснення природи сітей з позиції економіки трансакційних витрат, ресурсного підходу, еволюційної теорії фірми, підходу, що базується на знаннях, «понятійного» підходу.

Розглядаючи як основним об'єктом досліджень сітьових відносин міжорганізаційні та міжфірменні сіті, спеціалісти з теорії управління приділяють особливу увагу питанням міжособистих відносин і справедливо відзначають, що «...наявність міжособистої соціальної сіті – необхідна умова виникнення будь-якої міжорганізаційної сіті [15, с. 15]».

З позиції аналізу організаційної структури теорія управління розглядає сіті і як потенційний інструмент інтеграції з зовнішніми стейкхолдерами, і як ефективний механізм внутрішньоорганізаційного управління. Як форма інтеграції у зовнішньому середовищі сіті розуміються як проміжний (гібридний) механізм координації діяльності організацій між ієрархічною системою, яка передбачає директивне управління організаціями з єдиного центру, і ринком, під яким розуміється абсолютна свобода і рівноправність його учасників [14; 15]. Сітьова структура у такому розумінні покликана забезпечити підтримання ієрархічної єдності у спрямованості і узгодженості діяльності при збереженні відносної самостійності і свободи учасників такої структури [14; 15]. У внутрішньому середовищі організацій створення сітьових структур дозволяє відійти від багаторівневої ієрархії управління і перейти до системи координації відносно самостійних структурних одиниць, що у фіналі «...створює більш вагомі передумови для посилення здібностей підприємства до змін, навчання і модернізації, ніж традиційні ієрархічно-бюрократичні форми [16, с. 73]».

У своїх визначеннях спеціалісти, які працюють в області теорії управління, звертають увагу на такі характеристики сітьових структур: система формальних і неформальних сітьових домовленостей, підґрунтя сітьових зв'язків, взаємодовіра і система координації сітьової структури; ступінь самостійності учасників сіті; цільова основа і цілеспрямованість сітьових утворень, наявність і вид синергетичного ефекту; конфлікти між учасниками сітьових структур; вплив факто-

рів обмеженості ресурсів на формування і підтримання сітьових відносин. При цьому представники теорії управління більшою мірою розглядають не загальний вид міжорганізаційних сітьових структур, а безпосередньо сіті, що орієнтовані на покращання результатів господарської діяльності їхніх учасників, – міжфірменні сіті (або в інших інтерпретаціях – ділові сіті, підприємницькі сіті, корпоративні структури).

Систематизуючи позицію дослідників в області теорії управління, сіть можна визначити як специфічну, таку, що повторюється, засновану на довірі і соціальній взаємодії форму співпраці відносно незалежних суб'єктів (окремих організацій, внутрішніх стейк холдерів однієї організації, окремих осіб), яка:

- координується системою формальних і неформальних домовленостей (договорів або контрактів);

- дозволяє здійснювати у єдиному комунікативному просторі комбінування і використання ресурсів, включаючи знання у експліцитній і імпліцитній формі;

- забезпечує збалансованість інтересів усіх учасників сіті у процесі досягнення цілей сіті;

- сприяє максимально ефективному досягненню цілей сіті завдяки синергії характеристик учасників сіті.

Дослідники в області маркетингу розглядають сіті і сітьові відносини як інструментарій удосконалення ринкової позиції економічного актору з ціллю покращання результатів його господарської діяльності. Маркетинговий підхід до аналізу сітей і сітьових відносин ґрунтується на методології маркетингу взаємовідносин, який, на думку деяких авторів, основою нової парадигми маркетингу. Сітьова теорія «...сприяє формуванню більш точної і практичної маркетингової теорії [17, с. 5]». На відміну від традиційного трансакційного маркетингу, який більше уваги приділяє товарообмінним операціям і засобам залучення клієнтів згідно з концепцією «4р», маркетинг відносин орієнтований на залучення і утримання клієнта завдяки формуванню індивідуального соціального зв'язку у процесі товарообмінних операцій [18, с. 114]. «Маркетинг відносин може застосовуватися до усіх дій, що спрямовані на аналіз, планування, реалізацію і контроль мір, які визивають кликають, стабілізують, посилюють і поновлюють ділові стосунки із зацікавленими сторонами взаємодії, ...а також на створення взаємної цінності у процесі цих відносин [19, с. 12]». Концепція маркетингу відносин визначає неможливість досягнення конкурентоспроможності ринкового суб'єкта тільки завдяки забезпеченню певної якості товару і супутніх йому послуг – «довгострокові відносини є вирішальним фактором конкурентоспроможності... [20, с. 116]». «...На сучасному глобальному ринку, щоб успішно конкурувати, треба вміти ефективно кооперуватися в межах організаційних сітей [20, с. 34]», а «маркетингові рішення все частіше визначаються конкуренцією сітей фірм, ніж конкуренцією окремих фірм [21, с. 146]». У такій постановці значна кількість дослідників у галузі маркетингу визначають маркетингову сіть як можливу кінцеву ціль маркетингу відносин – «...чим краще сіть, тим більшого успіху можна досягти у конкуренції [18, с. 117]».

Дослідники визначають маркетингову сітьову взаємодію як ініційоване економічними акторами, засноване на міжособистих стосунках і обмінах інформацією, формальних і неформальних домовленостях гнучке добровільне об'єднання ринкових суб'єктів або їхніх представників, яке завдяки спільному використанню ресурсів і досвіду учасників вирішує низку маркетингових завдань, а саме: підвищує ринкову конкурентоспроможність економічних акторів-учасників

сітьових відносин; зменшує ризики виникнення у них конфліктів із клієнтами, знижує невизначеність зовнішнього середовища; прискорює їхню адаптацію до ринкових змін; а також є основою вирішення інших маркетингових завдань.

Деформація поведінки організаційних одиниць, а також можливість отримання ними додаткового ефекту в межах сітьової взаємодії, зробили необхідним вивчення сіті і як одного з інструментів досягнення стратегічних цілей організації («багато підприємств на сучасному етапі сприймають бізнес-співпрацю як ключовий момент створення бізнес-сітей, і як цінний стратегічний інструмент у боротьбі із зростаючою конкуренцією у зовнішньому середовищі [22, с. 129]»), і як окремого об'єкта управління, щодо якого приймаються й імплементуються стратегічні рішення.

Дослідники в галузі стратегічного управління розглядають сіть як цілеорієнтовану форму інтеграції господарської діяльності економічних акторів, яка має стратегічне значення для її учасників, сприяє досягненню їхніх стратегічних цілей, забезпечує отримання ними додаткових конкурентних переваг і додаткового економічного ефекту. Підґрунтям такої інтеграції є формальні і неформальні угоди, стабільні, довгострокові, багаторазово повторювані довірчі відносини і міжорганізаційні зв'язки, які забезпечують спільне використання ресурсного потенціалу учасників інтеграції, вільний ринковий обмін ресурсами, інформацією, знаннями, здібностями і компетенціями. Ці формальні і неформальні угоди крім надання нових можливостей учасникам інтеграції, одночасно регламентують формальні і неформальні норми і правила їхньої поведінки, розподіляють між учасниками повноваження, визначають їхню роль і відповідальність у межах сітьових відносин, накладають певні обмеження на їхню діяльність. Сукупність установлених норм і правил сітьових відносин має забезпечувати проактивне регулювання діяльності учасників інтеграції, яке забезпечує узгодження персональних інтересів окремих економічних акторів.

Сіть може мати як негативний, так і позитивний вплив на стратегічний розвиток її учасника. Зокрема, сітьова взаємодія сприяє отриманню додаткових конкурентних переваг завдяки:

– отриманню більш вигідних для економічного актора умов функціонування ринку і галузі, створенню взаємозв'язків і взаємозалежностей між раніш відокремленими галузями і ринками – сітьова структура фактично забезпечує укрупнення ринкової структури і перехід її до олігополістичного стану, що дозволяє отримувати більш високу рентабельність, посилювати вплив (підпорядковувати) на діяльність постачальників і споживачів, формувати бар'єри входу на ринок нових учасників, а також створювати і підтримувати нові міжгалузеві залежності (так технологічна стандартизація на комп'ютерному ринку призвела до реструктуризації технологічних стандартів на ринку телекомунікації тощо);

– вигідному позиціонуванню у внутрішньогалузевій структурі і зниженню рівня внутрішньогалузевої конкуренції – формуючи в межах стратегічних груп унікальні комбінації зв'язків, займаючи в їхніх межах різні позиції (домінуючу позицію або піддаючись координації з боку домінуючого учасника), учасники сіті отримують більш вигідні стратегічні позиції, вступають в альянси з конкурентами, знижуючи їхній конкурентні можливості (наприклад, розвиваючи одночасно технологію, конкуренти не можуть самостійно отримувати конкурентну перевагу, встановлюючи формальні і неформальні норми сітьової поведінки, можна знизити набір інструментарію конкурентної боротьби тощо);

– обміну в межах сіті унікальними ресурсами і здібностями, а також використанню властивостей сіті як ресурсів додаткових конкурентних переваг (Р. Гулаті, Н. Норія, А. Захір визначають, що як неповторювані ресурси можуть виступати безпосередньо структура сіті, як унікальна основа міжфірменної взаємодії, унікальний набір учасників сіті, унікальні засоби підтримання комунікації між учасниками сіті, які можуть забезпечити підвищення відповідальності і гнучкості учасників сіті тощо [23, с. 208–209]);

– отриманню синергетичного економічного ефекту в результаті економії на трансакційних та інших накладних витратах, проведення спільної маркетингової політики, координації логістики в межах сіті тощо;

– розповсюдженню техніко-технологічних стандартів по галузі – виникає притаманний сітьовій економіці ефект взаємодії попиту і пропозиції – спостерігається зростання попиту по мірі зростання пропозиції (чим більше стандартизованого обладнання, тим більше до нього розробляється супутніх продуктів, тим у більших обсягах це обладнання продається);

– зниженню невизначеності зовнішнього середовища, стабілізації умов отримання економічного ефекту завдяки дії механізмів сітьової залежності і «ефекту пастки» – підтримання сітьової взаємодії призводить до укоріненості соціальних, економічних і техніко-технологічних зв'язків, знижуючи активність контрагентів у питаннях пошуку нових партнерів і нових умов господарювання.

Одночасно з цим сітьова взаємодія привносить певні обмеження на діяльність його учасників. Дослідники виділяють такі стратегічні негативи сітьової взаємодії:

– обмін широким спектром ресурсів в імпліцитній і експліцитній формах призводить до втрати стратегічної унікальності учасника, його персоніфікованості у питаннях досягнення цілей сіті, – за результатами сітьової взаємодії учасник не тільки не може отримати додаткову конкурентну перевагу щодо інших учасників сіті, але й може втратити унікальність, яку мав до вступу до сіті, завдяки передачі іншим учасникам частини своїх унікальних експліцитних ресурсів (негативи подібних обмінів проаналізовано у [24, с. 18–24]);

– тривале підтримання сітьових відносин призводить до «відмирання» в учасників сіті функцій, які пов'язані з пошуком альтернативних (можливо більш ефективних) контрагентів, формується певна залежність одного учасника сіті від іншого, яке може знижувати для окремих учасників ефективність сітьових відносин;

– техніко-технологічна стандартизація призводить до «защипування» відносин між учасниками сіті, формує сітьову залежність, при якій сітьові відношення можуть бути неефективними, але при цьому вихід із них буде пов'язаний із значними фінансовими втратами (наприклад, крупні організації не можуть оперативно змінювати програмне забезпечення на своїх комп'ютерах у зв'язку із необхідністю у такому випадку здійснювати витрати на перенавчання персоналу, на переформатування накопичених даних тощо);

– норми і правила сітьової взаємодії накладають певні обмеження на діяльність, скорочуючи спектр інструментарію, який може бути використано для досягнення персоніфікованих цілей учасників сіті – можуть накладатися обмеження на можливість взаємодії з певними контрагентами, на порядок взаємодії з контрагентами, на можливість використання певних продуктів або технологій, у деяких випадках домінуючий у межах сіті учасник може здійснювати безпосереднє управління деякими аспектами діяльності інших учасників сіті, позбавляючи їх тим самим самостійності управління тощо;

– збільшення кількості сітей, в яких бере участь певний актор, призводить, як правило, до збільшення витрат (матеріальних чи часових) на підтримання його системи управління відповідності до вимог кожної сіті, в якій актор бере участь.

Сітізація як стратегія може бути звернута як у внутрішнє, так і зовнішнє середовища. У зовнішньому середовищі сітізація спрямована на інтеграцію з іншими економічними акторами в одну з сітьових форм з метою отримання позитивних стратегічних ефектів. Здійснюватися така інтеграція може в активній (якщо економічний актор є ініціатором сіті, самостійно її формує) і у пасивній (економічний актор залучається у сіть як на основі самостійного рішення, так і під зовнішнім управляючим впливом) формах. Незважаючи на зовнішню орієнтацію, формування таких сітей також потребує деякої реорганізації у внутрішньому середовищі – виокремлення управлінського ресурсу, який буде відповідати за координацію діяльності організації в межах створюваної сіті. Сітізація у внутрішньому середовищі пов'язана із істотними перетвореннями і потребує «...тривимірного підходу, який передбачає використання таких координованих одна з одною дій: переосмислення концепції фірми з відповідними корективами стратегічних пріоритетів, реінжиніринг її механізму функціонування і структурної перебудови [25, с. 49]».

У широкому контексті стратегічне управління має узагальнювати позиції всіх наук щодо сітей і сітьових відношень, оскільки кожна наука досліджує або певне явище, або певну область діяльності, які можуть виступати або як певний інструмент досягнення стратегічних цілей і підтримання стратегічної стійкості (загалом у ролі інструменту виступають, як правило, явища), або як певна структура чи область діяльності, які виступають у ролі об'єктів стратегічного управління.

В межах сучасної парадигми стратегічного управління сіті слід розглядати як особливу керовану форму концентрації і конфігурації ресурсів орієнтовану на найефективніше досягнення стратегічних цілей певної організації. При цьому сіті слід сприймати як модульні структури, які концентрують ресурси різних власників для досягнення певних стратегічних цілей конкретної організації і можуть вільно змінювати свою внутрішню конфігурацію, відокремлюватися або поєднуватися із іншими структурами-носіями ресурсів.

Стратегія з позиції сітьового підходу може розглядатися як певна настанова щодо визначення формату модулів (блоків, вузлів) ресурсів, які слід поєднати, переліку і обсягу цих модулів, конфігурації зв'язків між ними, форм і щільності таких зв'язків, а також цільової орієнтації такого сітьового поєднання ресурсів. Цінність вивчення континууму поглядів на сіті і сітьові відносини саме і полягає у визначенні можливостей модульного побудування ресурсного забезпечення стратегічної діяльності, видів, способів і конфігурації зв'язків між цими ресурсними модулями, а також у визначенні цілеспрямованості такого сітьового поєднання. Характеристика континууму поглядів на сіті і сітьові відносини з позиції їх використання у стратегічній діяльності наведена у табл. 1.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку. Результати здійсненого аналізу континууму поглядів на сіті і сітьові відносини свідчать про значний потенціал використання сітьової форми координації діяльності при імплементації стратегічних рішень. Водночас з позиції сучасної парадигми стратегічного управління подальшого розвитку і досліджень потребує питання щодо відповідності певних стратегічних рішень певним формам сітьового управління ресурсним забезпеченням імплементації цих рішень.

Таблиця 1

Характеристика континuumу поглядів на сіті і сітьові відношення і їхня цінність для сучасного стратегічного управління				
Наука і її предмет	Визначення сіті і її структурної одиниці (учасника, модуля сіті) як носія певних ресурсів	Форми і способи управління сітьовими зв'язками	Цільова орієнтація сітей і сітьових відносин	Цінність знань для сучасного стратегічного управління
1	2	3	4	5
Соціологія і економічна соціологія. Предмет – діалектичний зв'язок явищ (для економічної соціології – економічних явищ) і динаміка поведінки окремих осіб, соціальних груп і суспільних інститутів	Сіть – сукупність стійких соціальних зв'язків достатньо самостійних соціальних акторів, в ролі яких можуть виступати організація, фізична особа або група осіб. Модуль є носієм усіх видів економічних ресурсів (капітал, підприємництво, земля, праця)	Форми і способи управління сітьовими зв'язками визначаються формами і способами управління соціальними міжособистіями і міжгруповими відносинами	Спочатку – економічні ефекти, які виникають унаслідок ліквідації браку ресурсів або мінімізації негативного впливу зовнішнього середовища. В наступному соціальні ефекти частково заміщують економічні вигоди	Міцність сіті організації і міжособистіями взаємодії залежить від шільності міжособистіями стосунків представників учасників сіті
Політологія. Предмет – закономірності взаємин соціальних суб'єктів з приводу політичної влади	Сіть – сукупність політично значимих сил (модулів сіті), що здійснюють координацію своїх дій у процесі. Модулями сіті є політичні актори, в ролі яких можуть виступати фізичні особи, групи осіб, політичні інститути, інші організації. Основний ресурс сіті – обсяг політичного впливу (політичний ресурс)	Форми і способи залучення владою акторів у процес прийняття політичних рішень, а також форми і способи впливу організації на політичну владу	Отримання і утримання політичної влади на певній території	Сітьова взаємодія із політичними силами є можливість впливу на владу (як фактора зовнішнього середовища)
Державне управління. Предмет – процес реалізації органами державного управління і місцевого самоврядування своїх виконавчо-розпорядчих функцій	Сіть – сукупність осіб, груп осіб і організацій, які залучаються органами державної і місцевої влади для здійснення політико-адміністративного управління розвитком певної території. Модулі сіті – особи, групи осіб, організації, інститути державної влади і місцевого самоврядування. Ресурси сіті – усі економічні ресурси і політичний ресурс	Формальні і неформальні форми і засоби залучення владою ресурсів організацій, фізичних осіб і їхніх груп	Реалізація найбільш економічним чином виконавчо-розпорядчих функцій державної влади і місцевого самоврядування із забезпеченням достатньої для збереження влади політичної довіри з боку жителів певної території	Сітьова взаємодія із органами державної влади і самоврядування є можливість впливу на них, як факторів зовнішнього середовища
Філософія. Предмет – загальні закономірності і тенденції наукового пізнання як особливості діяльності з виробництва наукових знань	Сіть – сутнісна характеристика природного і суспільно-соціального світоустрою, що проявляється у всіх сферах буття. Модуль сіті – будь-який природний або суспільний суб'єкт, який є носієм усіх видів ресурсів	У природній сфері – теми природної саморегуляції. У суспільно-соціальній сфері – механізми регулювання діяльності у відповідній сфері суспільної життєдіяльності	Цільова орієнтація сітей залежить від типу сітей. Сіті можуть переслідувати як отримання позитивного, так і негативного впливу на залучених до них учасників. Сіті можуть використовуватися для управління реакціями учасників сіті на певні події суспільно-соціального життя	Сітьові відносини спостерігаються і можуть бути сформовані у будь-якій життєдіяльності. Інформаційні сіті є інструментом управління людьми

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Кібернетика. Предмет – загальної закономірності процесів управління і передачі інформації у різних системах	Сіть – технічна або соціальна. Технічна сіть – сукупність технічних засобів передачі потоків ресурсів. Соціальна – сукупність учасників, які мають власну цільову настанову і вступають у взаємодію. Модуль соціальної сіті – організація, фізична особа або група осіб, які є носіями будь-яких ресурсів	У технічній сфері – заздалегідь відомі форми детермінованого управління потоками. У соціальній – система шаблонних рішень щодо управління взаємодією самостійних суб'єктів у межах кооперованої гри	Цільова орієнтація технічних сітей – найбільш економічна і результативна доставка певного потоку у певний вузол сіті. Цільова орієнтація соціальних сітей – досягнення збалансованості однорідних цілей учасників сіті	Будь-які сітьові відносини можуть бути з певним обсягом припущень, математично змодельовані і детерміновані
економічна теорія. Предмет – відносини, що складаються між суб'єктами господарювання з приводу використання ресурсів для задоволення їхніх потреб	Сіть – або економічні відносини, що виникають як результат технічно організованого інформаційного простору (технічне сприйняття), або економічні відносини спільної координації дій між економічними акторами («понятійне»). Модуль сіті – економічний актор – учасник економічних відносин. У технічному варіанті ресурс – інформація. У «понятійному» – усі види ресурсів	У технічному розумінні – визначається формами управління інформаційними обміними. У «понятійному» – формальними і неформальними договорами	Цільова орієнтація – економічний ефект	Сітьова взаємодія на основі інформаційного обміну і координації діяльності є певним інструментом отримання економічного ефекту
Теорія управління і менеджмент. Предмет науки – відносини, що складаються у процесі спрямування діяльності одного суб'єкта на виконання вказівок іншого	Сіть специфічна, така, що повторюється, заснована на довірі і соціальній взаємодії форма співпраці відносно незалежних суб'єктів (окремих організацій, внутрішніх стейкхолдерів модулей організації, окремих осіб), які вступають модулями сіті і є носіями будь-яких ресурсів	Формальні і неформальні договори	Сіть, спрямована на отримання енергетичного ефекту, який найчастіше пов'язаний із покращанням результатів господарської діяльності організації	Сіть може формуватися у внутрішньому середовищі і бути певним типом організаційної структури управління
Маркетинг. Предмет науки – відносини, що складаються між контрагентами у процесі, що прямо або опосередковано впливають на здійснення цими контрагентами товарно-грошових обмінів	Сіть – ініційоване економічними акторами, засноване на міжособистих стосунках і обмінах інформацією, формальних і неформальних домовленостях гнучке добровільне об'єднання ринкових суб'єктів або їхніх представників, яке завдяки спільному використанню ресурсів і досвіду учасників вирішує низку маркетингових завдань. Модуль сіті – ринкові актори, що впливають на ринок інших учасників сіті, який (вплив) і визначає ресурс сіті	Формальні і неформальні договори	Цільова орієнтація – покращання ринкової позиції учасників сіті, яка вешті-решт, має сприяти покращанню результатів господарської діяльності	Формування сітьових відносин із ринковими контрагентами може бути інструментом покращання ринкових і стратегічних позицій організації
Стратегічне управління. Предмет науки – прийняття і імплементація рішень, що сприяють створенню і підтриманню конкурентних переваг	Сіть – цілеорієнтована форма інтеграції господарської діяльності економічних акторів, яка має стратегічне значення для її учасників, сприяє досягненню їхніх стратегічних цілей. Модуль сіті – організація, які є носіями усіх видів ресурсів	Формальні і неформальні договори	Цільова орієнтація – досягнення стратегічних цілей сіті, що забезпечує отримання її учасниками додаткових конкурентних переваг і економічного енергетичного ефекту	Сіть є певним інструментом стратегічного управління організації

Бібліографічні посилання

1. **Кастельс М.** Становление общества сетевых структур [Електронний ресурс] / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология ; под ред. В. Л. Инноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 494–505. – Режим доступа : <http://www.iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/index.html>
2. **Дроб О. М.** Стратегічне рішення як категорія стратегічного управління / О. М. Дроб // Вісник ДонНУЕТ. – Донецьк. – 2012. – № 4(56) – С. 89–95.
3. **Lin N.** Building a Network Theory of Social Capital / N. Lin // Connections. – 1999. – 22(1). – С. 28–51.
4. **Pfeffer J.** The external control of organizations – a resource dependence perspective / J. Pfeffer, G. R. Salancik. – New York : Harper&Row, 1978. – 300 с.
5. **DiMaggio P.** Iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields / P. J. DiMaggio, and W. W. Powell // American Sociological Review. – 1983. – № 48. – С. 147–160.
6. **Börzel T. A.** Organising Babylon. On the Different Conceptions of Policy Networks / T. A. Börzel // Public Administration. – 1998. – № 76 (2). – С. 253–273.
7. **Молодцов О.** Сітьова парадигма територіального розвитку: сутність, логіка впровадження : автореф. дис. докт. держ. управління : спец. 25.00.01 / О. Молодцов // Національна академія державного управління при Президенті України. – К. : 2010 г. – 36 с.
8. **Капра Ф.** Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем / Ф. Капра; пер. с англ. под ред. В. Г. Трилиса. – К. : София, 2003. – 336 с.
9. **Назарчук А. В.** Сетевое общество и философское осмысление / А. В. Назарчук // Вопросы философии. – 2008. – № 7. – С. 61–75.
10. **Jackson M. O.** A Survey of Models of Network Formation: Stability and Efficiency / Matthew O. Jackson [Електронний ресурс] // Group Formation in Economics: Networks, Clubs, and Coalitions. Edited by Gabrielle Demange and Myrna Wooders. – Cambridge: CambridgeUniversity Press. – 2005. – 492 с., С. 11–57. – Режим доступа : www.stanford.edu/~jacksonm/netsurv.pdf
11. **Новиков Д. А.** Сетевые структуры и организационные системы / Д. А. Новиков. – М. : ИИУ РАН, 2003. – 102 с.
12. **Паринов С. И.** К теории сетевой экономики / С. И. Паринов. – Новосибирск : ИЭОПП СО РАН, 2002. – 168 с.
13. **Стрелец И.** Сетевая экономика : учебник / И. Стрелец. – М. : Эксмо, 2006. – 208 с.
14. **Третьяк О.** Сетевые формы межфирменной кооперации: подходы к объяснению феномена / О. Третьяк, М. Румянцев // Российский журнал менеджмента. – 2003. – № 1. – С. 77–102.
15. **Шерешева М. Ю.** Формы сетевого взаимодействия компаний : учебник высшей школы экономики / М. Ю. Шерешева. – М. : ГУ-ВШЭ, 2010. – 339 с.
16. **Рюэгг-Штюром Й.** Сетевые организационно-управленческие формы – мода или необходимость? / Й. Рюэгг-Штюром, Л. Ахтенхаген // Международный журнал «Проблемы теории и практики управления». – 2000. – № 6 – С. 68–74.
17. **Gummesson E.** Philip Kotler and a Network Theory of Marketing: The Role of Corporate Citizens, Private Citizens and Customers [Електронний ресурс] / E. Gummesson. – 2006. – С. 6. – Режим доступа : http://www.qritiq.se/files/EvertGummesson_KotlerEvent2006_text.pdf
18. **Магдольна В.** Маркетинг отношений и сетевая экономика / В. Магдольна // Международный журнал «Проблемы теории и практики управления». – 2002. – № 2. – С. 113–120.
19. **Скоробогатых И.** Маркетинг отношений в сетевом взаимодействии акторов индустрии класса «люкс» (теория, методология, практика): автореф. : дис. докт. экон. наук. : спец. 08.00.05 / И. Скоробогатых // ГОУ ВПО «Российский Экономический университет имени Г. В. Плеханова». – М. : 2011. – 50 с.
20. **Morgan R.** The commitment trust theory of relationship marketing / R. M. Morgan, Hunt Sh.D. // Journal of Marketing. – 1994. – № 58 (3). – P. 20–38.
21. **Achrol R.** Marketing in the Network Economy / R. S. Achrol, P. Kotler // Journal of Marketing. Special Issue. – 1999. – Vol. 63. – P. 146–163.
22. *Rethinking Strategy* / Edited by Henk W. Volberda, Tom Elfring. – Guildford : Biddles, Ltd., 2001. – 322 p. – P. 1–25, P. 245–285.
23. **Gulati R.** Strategic Networks / R. Gulati, N. Nohria, A. Zaheer // Strategic Management Journal. – 2000. – Vol. 21. – P. 203–215.
24. **Хамел Г.** Стратегические альянсы: пер. с англ. / Г. Хамел, К. Прахалад, До И. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 244 с. – С. 9–32.
25. **Hakansson H.** International Marketing and Purchasing of Industrial Goods: An Interaction Approach / H. Hakansson. – NY: John Wiley and Sons: Chichester, 1982. – 415 с.

Надійшла до редколегії 17.09.2013